

Hrvatski jezik i Hrvati izvan Hrvatske

Marko Samardžija
Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

U referatu se obrađuju dva kruga problema. Prvi izrasta iz činjenice da se granice Republike Hrvatske ne podudaraju s hrvatskim etničkim i jezičnim granicama. Prisutnost dijelova hrvatske jezične zajednice izvan Hrvatske povlači za sobom pitanje prisutnosti hrvatskoga jezika u školskom sustavu tih zemalja na svim razinama.

Drugi krug razmatranih problema izrasta iz činjenice da su se hrvatski jezik, književnost i kultura sve do početka devedesetih godina 20. st. proučavali u sklopu većih slavističkih cjelina te je zahtjev za emancipacijom kroatistike u inozemnim studijima slavistike nailazio, i još uvijek nailazi, na nerazumijevanje, pa i na otpor na mnogim stranama. Zbog toga je slika prisutnosti kroatistike na inozemnim sveučilištima danas tako šarena: od otvorena ignoriranja i zagovaranja srpskohrvatskoga, preko "kompromisnoga" djelomičnog razdvajanja studija hrvatskoga i srpskoga do potpune emancipacije. Znatno su doprinos emancipaciji kroatistike lektorati hrvatskoga jezika na inozemnim sveučilištima i visokim učilištima. Nekoliko desetljeća učenje i studij hrvatskoga promiču se preko Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dodjelom stipendija stranim studentima i znanstvenicima zainteresiranim za kroatističku problematiku.

1.

Malo je primjera u svijetu da se jezične (i etničke) granice podudaraju s političkima. Znatno je češće da se jedan jezik govori u dvjema ili u više država ili da se u istoj državi govori više jezika. Stjecajem povijesnih (ne)prilika hrvatska je jezična (i etnička) zajednica iskusila i jednu i drugu sociolingvističku situaciju. Dok se za drugu nada da je nepovratna prošlost, prva je ona koja će postojati i u budućnosti. Upravo zbog činjenice da znatan broj Hrvata, u različitome pravnom statusu, živi izvan granica današnje Republike Hrvatske, ovdje ćemo ukratko reći kakav je položaj upravo tih dijelova hrvatske jezične zajednice kao i što se čini u vezi s promicanjem poznavanja hrvatskoga jezika u inozemstvu.

Lingvističkoj geografiji, uz ostale, dugujemo i spoznaju da jezikoslovni čimbenici vrlo rijetko i vrlo slabo mogu djelovati na političko stanje, dočim političke promjene, navlastito one "kataklizmičkih" razmjera, mogu iz temelja promijeniti jezični pejzaž neke etničke zajednice. Upravo takvih su razmjera bila osmanska osvajanja hrvatskih zemalja koja su započela potkraj XV. stoljeća. Jedna od posljedica tih osvajanja bile su migracije, a dva kraka tih migracija vodili su izvan granica Hrvatske: jedan na drugu stranu Jadranskoga mora, a drugi prema krajevima što se, s juga na sjever, protežu uzduž današnje austrijsko-mađarske granice i dalje preko zapadne Slovačke dosežu Moravsku u današnjoj Republici Češkoj. Tako je nastala najstarija hrvatska dijaspora čiji se dijelovi danas uobičajeno nazivaju *moliški Hrvati* i *gradišćanski Hrvati*.

Moliški Hrvati bili su nekada znatno brojnija populacija koja danas broji 2.300 govornika hrvatskoga čiji su predci u južnotalijansku pokrajinu Molise pristigli u XV. i XVI. stoljeću. Danas žive u svega tri mjesta: Sti Filić/Stifilić (San Felice), Mundimitar (Montemitro) i Kruč-Živa Voda (Acquviva Collecroce). Govor im je ikavsko-novoštokavski s dosta čakavskih elemenata pa se njihovo područno podrijetlo veže uz kraj između rijeka Cetine i Neretve. Leksik odaje predosmansko stanje (nema orijentalizama!). Prvi ih je za svoga studijskog boravka god. 1907. opširno opisao Milan Rešetar (Rešetar: 1911). Moliški su govori dijelom obuhvaćeni knjižicama Božidara Vidova (Vidov: 1972 i 1974). U najnovije vrijeme objavljeni su rječnici govora dvaju sela (Breu/Piccoli: 2000 i Picoli: 2000), dok je rad na opsežnoj gramatici moliških govora pred završetkom. Moliški Hrvati nemaju status nacionalne manjine, a hrvatski se jezik uči neobvezatno.

Gradišćanski Hrvati do dvadesetih godina XX. stoljeća nazivani su ili Hrvatima iz zapadne Ugarske ili, rjeđe, Wasserkroaten. Tek nakon Trianonskog ugovora (1921.) kad je nakon prvoga svjetskog rata osnovana austrijska savezna pokrajina Burgenland, što je Mate Meršić Miloradić na gradišćanski preveo kao Gradišće, nose današnje ime. Žive u zapadnoj Austriji (Jelić: 1997), u zapadnoj Mađarskoj i zapadnoj Slovačkoj (Kampuš et. al.: 1995), dok su u Moravskoj, zbog prisilnih preseljenja nakon 1948. asimilirani (Pavličević: 1994). U osnovi se razlikuje pet jezičnih skupina: ikavsko-ekavski uglavnom čakavski govori (Dolinci, Hacı, Poljanci), ikavski čakavski govori (južno Gradišće), štokavsko-čakavski

govori (Štōji), štokavski govori (u južnom Gradišću, Vlahi) i kajkavski govori (Neweklowski: 1978). Prvi je o njima opširnije pisao Fran Kurelac u četrdesetim godinama XIX. stoljeća. Kurelac je, s predgovorom, objavio i jednu zbirku gradišćanskohrvatskih narodnih pjesama (Kurelac: 1871). Povijest naseljavanja Hrvata u Austriju i Slovačku (s područja oko Bihaća, Ogulina, Kostajnice) kao i njihov kulturni život dobro su proučeni (Breu: 1970, Kampuš et al.: 1995). Relativno rano razvili su vlastitu književnost (Hadrovics: 1974, Benčić: 1998), zanimljivu i jezično (Nyomárkay: 1996). Budući da gradišćanski Hrvati u XX. stoljeću nastoje oko oblikovanja vlastitoga književnog jezika, imaju i vlastitu gramatikografsku (v. npr. Berlaković: 1995), a dijelom i pravopisnu tradiciju (Horvat: 1940). U novije vrijeme objavljena su dva opsežna rječnika (Benčić et al.: 1982 i 1992). Gradišćanski Hrvati imaju bogatu vlastitu književnost (Benčić: 1998 i 2000, Lukežić: 1998). Nedavno je objavljena velika gramatika gradišćanskohrvatskoga (Sučić et al.: 2003). Posebnim (7.) člankom Austrijskoga državnog ugovora gradišćanskim je Hrvatima priznat status nacionalne manjine, što znači da im je omogućeno nesmetano učenje i pravo na uporabu vlastitoga jezika u jaslicama, vrtićima, osnovnoj, a dijelom i u srednjoj školi. Unatoč tomu i činjenici da je gradišćanskohrvatski, sukladno odluci Drugoga vatikanskog sabora, dobio i svoje mjesto u bogoslužju Katoličke crkve, asimilacija napreduje naočigled, a rapidno se od popisa do popisa pučanstva smanjuje broj onih koji se izjašnjavaju Hrvatima.

Nakon već spomenutoga Trianonskog ugovora (1921.) dio je Hrvata ostao živjeti u Republici Mađarskoj. Budući da su između dvaju svjetskih ratova i dugo nakon drugoga svjetskoga rata bili izloženi snažnoj asimilaciji jer su pretežitim dijelom živjeli u pograničnom području, danas se broj Hrvata u Mađarskoj procjenjuje između 90 i 100 000, iako ih se na popisu pučanstva 2001. tako izjasnilo samo oko 16 000! Jezično se dijele u tri glavne skupine: na gradišćanske Hrvate (na zapadu Mađarske), na prekomurske Hrvate kajkavce (oko grada Nagykanizsa) i na štokavce. Najbrojniji su štokavci koji se jezično i podrijetlom dijele na podravske Hrvate, Bunjevce, Šokce, Bošnjake, Dalmate (Dalmatince) i Hrvate oko Budimpešte. Nakon što su se u početku devedesetih godina XX. stoljeća promijenile političke prilike, Hrvati u Mađarskoj uživaju vrlo široka manjinska prava. Također su se i jezično osamostalili jer

su se u okviru službene državne organizacije Demokratski savez Južnih Slavena od 1945. do 1999. morali služiti srpskohrvatskim (szerb-horvát) koji je ponekad nazivan i južnoslavenskim jezikom (del-szláv nyelv). Uz vrtiće i osnovne škole Hrvati u Mađarskoj danas imaju dvije gimnazije (u Budimpešti i Pečuhu) i tri kroatističke katedre (na visokim učiteljskim školama u Szombathelyu i Baji te na Sveučilištu u Pečuhu). Usto se hrvatski studira i na slavistici u Budimpešti, gdje je katedra hrvatskoga jezika osnovana još u zadnjoj četvrtini XIX. stoljeća. Većina je hrvatskih govora u Mađarskoj dobro proučena (Stepanović: 1986, Barić: 1996) kao i pisana književnost Hrvata u Mađarskoj (Blažetin: 1998 i 2002, Vidmarović: 1991). Objavljeno je i više knjiga usmene narodne književnosti kao i niz djela tamošnjih hrvatskih književnika. Iako po važećem izbornom zakonu, kao i druge manjine, nemaju svoga zastupnika u parlamentu, organizirani u mjesne nacionalne samouprave Hrvati u Mađarskoj izdaju svoje novine ("Hrvatski glasnik"), imaju svoje radijske i televizijske emisije. U Pečuhu djeluju Hrvatski klub "August Šenoa" i Hrvatski znanstveni zavod koji, uz ostalo, izdaje i svoj časopis "Hrvatski znanstveni zbornik".

U Republici Rumunjskoj žive *tri skupine Hrvata*. Kajkavcu u Keči (Checea) onamo su doselili potkraj XVIII. stoljeća iz Pokuplja i Turopolja. Danas su većinom asimilirani. Hrvatski govori nešto pripadnika srednjega naraštaja i starija populacija. Dio ih se preselio u nedaleku Žimbulju (Jimbolija). Drugu, također neveliku i u velikoj mjeri asimiliranu skupinu čine Hrvati u selu Rekaš (Rekaş). Podrijetlom su (po usmenoj predaji) Šokci koji su u Banat doseljavali od sredine XVII. stoljeća. Mjesni hrvatski govor govori još stotinjak žitelja, a hrvatski književni jezik kao neobvezatan predmet uči desetak učenika (Krpan: 1998). Najbrojnija su skupina (oko 7300 pripadnika) u Republici Rumunjskoj karaševski Hrvati koji žive u sedam povezanih sela: Karaševo (Caraşova), Klokotić (Clocotici), Lupak (Lupac), Nermiđ (Nermet), Ravnik (Rafnic), Vodnik (Vodnic), i Jabačce (Iabalcea), a dio ih je u početku XIX. stoljeća preselio u inače većinsko njemačko mjesto Tirol. Sva se mjesta nalaze u kotaru Caraş-Severin blizu grada Ričice (Reşita). Karaševci su katolici, podijeljeni u tri župe s domaćim svećenicima. Po predaji podrijetlom su iz Bosne (Krpan: 1988, 13). Pisani tragovi o njima potječu iz sredine XV. stoljeća. Za osmanske okupacije pastoralnu brigu o njima vodili su franjevci Bosne Srebren(ičk)e. Dugo su

se kolebali oko nacionalne pripadnosti, ali su se na popisu 2001. preko 95% izjasnili Hrvatima. U obiteljima se govori mjesnim govorom koji pripada torlačkim govorima. Govor karaševskih Hrvata najiscrpnije je opisan u studiji rumunjskoga jezikoslovca Emila Petrovića (Petrović: 1935). Imaju vrlo bogatu usmenu narodnu književnost (Birta: 1993). Iako u devedesetima podijeljeni u dvije suprotstavljene političke grupacije, danas karaševski Hrvati imaju svoga zastupnika u državnom parlamentu i u Hrvatskome svjetskom kongresu. Hrvatski se kao nastavni predmet uči u osnovnoj školi i u nižoj srednjoj školi u Karaševu.

2.

Raspadom druge Jugoslavije nastale su nove hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, Crnoj Gori i Sloveniji. Ostavimo li postrani nehomogenu skupinu Hrvata koji žive u Beogradu, može se reći da u Srbiji žive *tri skupine Hrvata*: Hrvati u Bačkoj (većinom Bunjevci uz nešto Šokaca), Hrvati u Srijemu i Hrvati na Kosovu.

Bački Hrvati (danas oko 70000 pripadnika u Vojvodini) imaju zanimljive narodne običaje (Sekulić: 1986), dugu i bogatu usmenu (Vujkov: 1971) i pisanu književnu tradiciju (Sekulić: 1970, Kikić: 1971a i 1971b). Istraživače su privlačili njihova povijest i sadašnjost (Sekulić: 1986, 1989 i 1991) kao i njihov jezik (Popović: 1953, Buljovčić: 1996, Sekulić: 1997). I u nacionalnim okvirima važnu su ulogu odigrali bački preporoditelji naslovni biskup Ivan Antunović (1818.-1888.) i Ambrozije Boza Šarčević (1820.-1899.), pokretači "Bunjevačkih i šokačkih novina" (1870.-1872.) čiji je dodatak "Bunjevačka i šokačka vila" samostalno izlazio do 1876. Bogatu vlastitu kulturnu i izdavačku tradiciju (kazalište, kulturna i umjetnička društva, novine "Hrvatska riječ", časopis "Klasje naših ravni" itd.), nacionalnu i vjersku posebnost, a s njom i hrvatski jezik, bački su Hrvati njegovali do godina nakon drugoga svjetskog rata kad je ta tradicija političkim diktatom prekinuta. Premda politički organizirani, njihovo nepovoljno stanje potrajalo je do početka devedesetih kad se dodatno pogoršalo jer su bački Hrvati, poput drugih manjina, ostali bez ikakvih etničkih prava, usto još i izvrgnuti političkim pritiscima. Stanje se unekoliko promijenilo god. 2002. kad je u Srbiji (i Crnoj Gori) donesen zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina što je

omogućilo radijske i televizijske emisije na hrvatskome, ponovno pokretanje novina "Hrvatska riječ", početak učenja hrvatskoga u školama. To je, naravno, bitno poboljšanje u poredbi s prethodnim stanjem, ali će, unatoč tomu, trebati uložiti još dosta truda da bi bački Hrvati kao etnička zajednica mogli (i smjeli!) potpuno slobodno artikulirati sve svoje potrebe.

Druga su skupina *Hrvati u Srijemu* čiji se broj neprestano smanjivao od prvoga svjetskog rata iako je niz Srijemaca zauzeo važna mjesta u hrvatskoj umjetnosti, politici, književnosti (v. npr. Jelašić: 1944, Horvatić: 1995). Stanje se u Srijemu bitno promijenilo nakon drugoga svjetskog rata kad je odlukom posebne državne komisije za granice od 19. lipnja 1945. Srijem podijeljen na dva nejednaka dijela. Manji, zapadni dio Srijema (oko 36,5% površine) ostao je Hrvatskoj, a istočni, veći dio ušao je u sastav Vojvodine i tako *de facto* pripojen Srbiji. Iako desetljećima nisu imali pravo na školovanje na vlastitome jeziku kao ni svoje nacionalne ustanove, ipak su Hrvati u istočnome Srijemu činili znatnu etničku skupinu čiji su pripadnici u nekim mjestima bili većinsko stanovništvo (Gibarac, Golubinci, Hrtkovci, Kukujevci, Novi Slankamen, Sot) ili izrazito brojna skupina (u Beški, Inđiji, Mitrovici, Petrovaradinu, Zemunu). U prvoj polovici devedesetih godina XX. stoljeća znatan je dio srijemskih Hrvata protjeran u Republiku Hrvatsku (Čapo-Žmegač: 2002), tako da danas u Srijemu, po biskupijskim podacima (Rukavina: 2001, 37), živi oko 24000 Hrvata uglavnom srednje i starije životne dobi. Budući da žive "raspršeni" na relativno velikom prostoru, srijemski Hrvati trenutno su jedna od slabije organiziranih hrvatskih skupina izvan Hrvatske.

Na Kosovu su postojala tri naselja (Janjevo, Letnica, Vrnavokolo) s većinskim hrvatskim življem (po popisu pučanstva iz 1991. oko 9000 duša). Iako nisu istoga podrijetla, za te je Hrvate uobičajen zajednički naziv *janjevski Hrvati* ili, rjeđe i točnije, *kosovski Hrvati*. Broj se tih Hrvata bitno smanjio u devedesetim godinama XX. stoljeća dijelom prisilnim preseljenjem u Republiku Hrvatsku (Zagreb i okolica, Đulovac, Kistanje, Voćin). Nema pouzdanih podataka o njihovome trenutnome broju.

U primorskome dijelu Crne Gore, u Boki Kotorskoj živi danas oko 7000 Hrvata, što je ostatak nekada neusporedivo brojnije autohtone hrvatske populacije u tome području. Tek u najnovije vrijeme, od 2002. godine (v. t. 2.1.1.) omogućeno im je slobodno

(političko i kulturno) organiziranje na nacionalnoj osnovi. Unatoč tomu još nemaju škola na hrvatskome jeziku.

U Republici Sloveniji, po službenim podacima, živi danas oko 36000 Hrvata. Realno je pretpostaviti da je taj broj veći jer još oko 18500 slovenskih državljana kao svoj materinski jezik navodi hrvatski. (A i u gotovo 200000 slovenskih državljana koji se nisu željeli nacionalno očitovati ima, vjerojatno, i onih hrvatskoga podrijetla, kao i među onih oko 8000 koji su se izjasnili Bosancima.) Osim hrvatskih katoličkih zajednica ("misija") i dušobrižnika (u Ljubljani i Mariboru) koji o njima sustavno skrbe, Hrvati u Sloveniji, jer po slovenskome zakonodavstvu ne pripadaju "autohtonim manjinama" (takve su ondje samo dvije, talijanska i mađarska), čekaju rješavanje svoga statusa, a na hrvatskome imaju samo vjeronauk i bogoslužje. Na Sveučilištu u Ljubljani postoji studij hrvatskoga jezika i književnosti.

3.

Hrvatima u Bosni i Hercegovini kao autohtonom življu Daytonskim je sporazumom 1996. zajamčen status jednoga od konstitutivnih naroda. Sličan su status, istina, imali i po ustavu bivše SR Bosne i Hercegovine, ali im to, ne samo kad je u pitanju pravo porabe vlastitoga jezika, počesto bilo od slabe koristi. U cijeloj svojoj povijesti do god. 1990. Hrvati u Bosni i Hercegovini samo su se jednom, zakratko, mogli slobodno služiti hrvatskim jezikom (od 1941. do 1945.). Cijelo vrijeme druge Jugoslavije Hrvati iz Bosne i Hercegovine bili su političkim diktatom prisiljavani u javnom (službenom) komuniciranju i u školama koristiti se političkim konstruktom nazvanim "bosanskohercegovački književnojezični izraz", službenim idiomom SR Bosne i Hercegovine, osebujnom ijekaviziranom inačicom srpskoga jezika. Otkloni od nje bili su dopušteni samo u Crkvi i crkvenim izdanjima a, iznimno, i istaknutijim pojedincima hrvatske nacionalnosti, ali se i tada znala "mjera" do koje se smije ići a da pritom ne budete optuženi za "nacionalizam", "narušavanje bratstva i jedinstva", za "separatizam" ili – za "ustaštvo" (Samardžija: 1998). Zbog rata koji je u početku devedesetih vođen u Bosni i Hercegovini broj se Hrvata bitno smanjio. Procjenjuje se da ih je danas oko 500 000 (ili 10% stanovništva), a većina ih živi u donjoj (Stolac, Popovo polje)

i zapadnoj Hercegovini, u jugozapadnoj Bosni (Rama, Kupres, Livno), u Lašvanskoj dolini (Vitez, Busovača), dijelu bosanske Posavine (Orašje, Odžak), u Sarajevu. Još uoči rata, nakon prvih demokratskih izbora, Hrvati u Bosni i Hercegovini uzeli su hrvatski standardni jezik za komuniciranje na svim razinama pa je on, uz bošnjački ("bosanski"), jedan od dvaju službenih jezika u "federalnome" dijelu Bosne i Hercegovine. Uglavnom na područjima koja je u ratu obranio HVO Hrvati nakon rata imaju svoja govorena (radio i televizija) i pisana sredstva javnoga priopćavanja, svoje kulturne ustanove, organizirali su svoje osnovno i srednje školstvo, a pored studija hrvatskoga za izvorne govornike, na sveučilištu u Mostaru, jedinome u Bosni i Hercegovini, službeni (nastavni) je jezik hrvatski. Nažalost, u novije vrijeme upravo u vezi sa školstvom i uporabom jezika iz Bosne i Hercegovine stižu uznemirujuće vijesti. Tzv. međunarodna zajednica, navodno zbog štednje i racionalizacije, nastoji uspostaviti jedinstvene škole u Federaciji BiH, što će, sasvim sigurno, biti na štetu jezičnoga prava tamošnjih Hrvata kao malobrojnijega naroda. A i na federalnoj televiziji već je u nekoliko navrata s bošnjačke strane hrvatskim novinarima i urednicima upućivan apsurdan prigovor da previše pohrvaćuju hrvatski jezik (?!), da govore "nekim misterioznim hrvatskim jezikom" te ih zbog toga optužuju za – fašizam! ("Novinarke optužene za fašizam zbog jezika kojim govore", "Vjesnik", 17. svibnja 2003., 11). Naravno, posebno je pitanje što je s jezičnom (i drugom) ravnopravnošću Hrvata izvan županija u kojima su većina, odnosno u onima gdje su manjina? U svakom slučaju, poteškoće u ostvarenju prava na uporabu vlastitoga jezika, koje djelomično izrastaju i iz prilično zamršena, pa i nejasna zakonodavstva (Musa: 2001), bit će i ubuduće jedna od važnih preokupacija Hrvata u Bosni i Hercegovini, a trebale bi biti i ostalih Hrvata, napose hrvatskih političara i jezikoslovaca.

4.

Potkraj XIX. stoljeća prvo iz gospodarskih, a potom i iz drugih (tj. političkih) razloga iz hrvatskih zemalja započelo je iseljavanje u prekooceanske zemlje, prvo u sjevernu i južnu Ameriku, a potom i u druge dijelove svijeta (Australija, Novi Zeland, Južnoafrička Republika), tako da se s pravom čini kako nema toga dijela kugle zemaljske na kojem "nije moguće" sresti Hrvate. Po podatcima

povijesne demografije na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće iz hrvatskih se krajeva godišnje iseljavalo tridesetak tisuća žitelja (Gelo: 1987, 186-191). Koliki je upravo broj hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka pitanje je koje dugo prisutno (Holjevac: 1968), a na koje je vrlo teško pouzdano odgovoriti, dok se dosadašnje procjene, ovisno o kriterijima i o jačini procjeniteljeva "patriotskog zanosa", međusobno znatno razlikuju. Čini se prihvatljivom procjena od oko 2 i pol milijuna Hrvata i njihovih potomaka u prekomorskim zemljama (Akrap: 2003, 26). Osim SAD i Kanade, gdje su se Hrvati, po *etničkome kriteriju*, organizirali relativno rano (Hrvatska bratska zajednica – Croatian Fraternal Union, pod imenom Narodna hrvatska zajednica, osnovana je još 2. 9. 1894.; Čizmić: 1994), organiziranje hrvatskoga iseljništva započelo je prilično kasno, tek nakon 1945. Nešto dodatnoga poticaja tomu organiziranju dalo je hrvatsko političko iseljništvo (emigracija) nakon drugoga svjetskog rata. Došavši u izravan dodir s govornicima drugih jezika (najčešće engleskog i španjolskog), idiomi hrvatskih iseljenika pretrpjeli su različite utjecaje, što je privuklo pozornost hrvatskih i stranih jezikoslovaca (Filipović: 1978, 1979, 1980 i 1981, Bauer: 1982, Jutronic-Tihomirović: 1985, Stoffel: 1994). Dosada je ta pozornost, donekle razumljivo, posvećivana pretežito kontaktu idioma hrvatskih iseljenika s engleskim jezikom (u SAD, Kanadi, Australiji i Novom Zelandu), dok su kontakti sa španjolskim (i drugim jezicima) proučeni u znatno manjoj mjeri, što će svakako trebati nadoknaditi. S obzirom na problem kojim se ovdje bavimo, treba reći kako će trebati uložiti još dosta truda ne bi li se sastavila i koliko-toliko cjelovita slika o davanju pouka iz hrvatskoga jezika koje su hrvatski iseljenici (formalno ili neformalno, sustavno ili zgodimično, u razna vremena) ili mjesne vlasti organizirale u različitim krajevima svijeta (u etničkim klubovima, školama i drugdje). U tome kontekstu iznimno važno mjesto kako za očuvanje nacionalnoga identiteta, tako i za promicanje hrvatskoga jezika i kroatistike ima osnutak samostalnih studija hrvatskoga jezika, književnosti, povijesti i kulture god. 1983. na Sveučilištu Macquarie u Sydneyu i god. 1988. na Sveučilištu Waterloo (Kanada), koje Republika Hrvatska danas dijelom novčano podupire preko Ministarstva znanosti, školstva i športa. (Posebno je paradoksalna i bolna činjenica da su se na tim sveučilištima hrvatski studiji mogli organizirati neovisno o studij-

ju srpskoga i drugih južnoslavenskih jezika, dok je istodobno u Hrvatskoj hrvatski jezik i književnost bilo moguće studirati samo u tzv. jugoslavističkom okviru!) Uz to, očita je potreba hrvatskoga iseljništva u nekim zemljama da se ožive neki lektorati hrvatskoga (npr. u Melbourneu ili Pittsburghu), kao i da se otvore novi (npr. u Argentini ili Čileu), što je naravno izravno povezano s novčanim mogućnostima Republike Hrvatske.

5.

Oko sredine šezdesetih godina XX. stoljeća jugoslavenski je gospodarski sustav dospio u ozbiljnu krizu iz koje su ga pokušali spasiti "privrednom reformom". Jedna je od posljedica te "reformе" bila da su deseci i stotine tisuća ljudi preko noći ostali bez posla. Izlaz je nađen u upućivanju tih ljudi "na privremeni rad u inozemstvo", tj. u zapadnoeuropske zemlje, uglavnom njemačkoga jezika (Njemačka, Austrija, Švicarska), ali i u druge (Francuska, Nizozemska, Belgija, Švedska). Tako se oblikovala posebna skupina hrvatskoga gospodarskog iseljništva, neovisno o zemlji zaposlenja najčešće nazivana prilagođenom njemačkom posuđenicom "gastarbajteri". Procjenjuje se, ovisno o izvorima, da danas u europskim državama živi između 350 000 i 530 000 pripadnika triju naraštaja hrvatskih "gastarbajtera" (Akrap: 2003, 27). Prva je brigu o tim iseljenicima preuzela Katolička crkva organiziravši posebne župne zajednice ("misije"), bogoslužja na hrvatskome i socijalnu službu. Poslije su osnovane dopunske škole. Budući da se u tim školama učilo po posebnom jugoslavenskom programu i na "hrvatskosrpskom/srpskohrvatskom" jeziku, nezadovoljan time dio je iseljenika svoju djecu slao u dopunske škole koje su otvarane pri hrvatskim katoličkim misijama. Od početka devedesetih godina XX. stoljeća postoje samostalne hrvatske dopunske škole. Kako te škole dosežu samo do razine osnovne škole, potomci hrvatskih iseljenika dalje se školuju na jeziku domicilne zemlje, a vrlo rijetko u Hrvatskoj, čime se širom otvaraju vrata asimilaciji kojom roditeljska "privremenost" postaje životna trajnost. I hrvatski idiomi toga iseljništva u dodiru s jezicima zemalja u koje su otišli doživjeli su određene promjene što se još od početka sedamdesetih godina XX. stoljeća proučava kao zanimljiv sociolingvistički fenomen (v. npr. LiLi 1975) za koji neki autori pretpostavljaju do vodi k pidginizaciji domicilnoga jezika.

6.

Otkako se u drugoj polovici XIX. stoljeća slavistika afirmirala kao samostalna znanstvena i sveučilišna disciplina, hrvatski jezik i književnost kontinuirano su se proučavali u sklopu te velike cjeline (a tako je bilo i na početku studija slavistike na Sveučilištu u Zagrebu!) ili u okviru njezina južnoslavenskoga ogranka. U tim okvirima, navlastito nakon što je ojačao politikom zdušno podupiran serbokroatizam, *studia croatica* (a to znači činjenice o hrvatskome jeziku i hrvatskome narodu!) nisu prolazila dobro. Upravo zato je od osamostaljenja Republike Hrvatske sustavno ulagano dosta truda u afirmaciju posebnoga studija hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na inozemnim sveučilištima i visokim učilištima. Stoga je u gotovo sve međudržavne ugovore o suradnji u području znanosti koje je Republika Hrvatska potpisala s drugim državama uključena i želja za promicanje studija kroatistike. Iako se neke zemlje uporno ne pridržavaju dogovorenoga i potpisanoga, ipak danas postoji 31 lektorat hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na stranim sveučilištima o kojima skrbi Ministarstvo znanosti, školstva i športa Republike Hrvatske. Ti su lektorati raspoređeni ovako: šest u Francuskoj (Paris-Sorbonne, INALCO, Toulouse, Grenoble, Lyon i Clermont-Ferrand), po četiri u Mađarskoj (Budimpešta, Pečuh, Szombathely i Baja) i Poljskoj (Warszawa, Krakow, Poznanj i Katowice-Sosnowiec), tri u Italiji (Rim, Firenza i Padova), dva u Ukrajini (Kijev i Lavov), te po jedan u Austriji (Graz), Bugarskoj (Sofija), Češkoj (Prag), Indiji (New Delhi), Kini (Peking), Litvi (Vilnius), Makedoniji (Skopje), Rumunjskoj (Bukurešt), Slovačkoj (Bratislava), SAD (Indiana University), Španjolskoj (Alcalà de Henares) i Velikoj Britaniji (London). Usporedimo li te podatke s podacima drugih europskih jezičnih zajednica koje su po brojnosti blizu hrvatskoj (danska, finska, slovačka), postojeći broj lektorata mogao bi biti dobrom podlogom za zadovoljstvo. Međutim, kao što je razvidno iz popisa, unatoč svim nastojanjima, do danas nema ni jednog lektorata hrvatskoga u Rusiji i Njemačkoj kao ni u nordijskim i južnoameričkim zemljama. Dok u Njemačkoj na nekoliko sveučilišta hrvatski predaju lektori(ce) podrijetlom iz Hrvatske, nastojanja za ustaljenjem bar jednoga lektorata hrvatskoga na nekom od južnoameričkih sveučilišta u državama s velikim brojem potomaka hrvatskih iseljenika (Argentina, Čile) dosada nisu dala trajnoga ploda.

Uz nabrojane lektorate Ministarstvo znanosti održava veze s još dvadesetak sveučilišta na kojima lektorate hrvatskoga vode lektori(ce) podrijetlom iz Hrvatske ili gdje su nekada postojali lektorati hrvatskoga ali su trenutno iz nekih razloga (uglavnom novčanih) trenutno zatvoreni. Svim lektoratima Ministarstvo redovito besplatno šalje najnovije knjige iz jezikoslovne i književnoznanstvene kroatistike kao i druga izdanja važna za poznavanje hrvatske prošlosti, kulture, umjetnosti i aktualnoga stanja u Republici Hrvatskoj.

Drugi je način promicanja kroatistike u svijetu dodjela kraćih (od tjedan dana do nekoliko tjedana) ili dužih (jednosemestralnih ili godišnjih) stipendija inozemnim kroatisti(ca)ma za stručno i znanstveno usavršavanje te za učenje (ili poboljšanje poznavanja) hrvatskoga jezika. Za učenje hrvatskoga postoje tri nacionalne ustanove: Croaticum-tečaj hrvatskoga za strance na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišna škola hrvatskoga jezika u Zagrebu i Zagrebačka slavistička škola – ljetni tečaj hrvatskoga jezika, književnosti i kulture u Dubrovniku.

7.

Od početka devedesetih godina XX. stoljeća, otkako postoji samostalna i međunarodno priznata hrvatska država, stanje se s hrvatskim jezikom i u Republici Hrvatskoj i izvan nje u velikoj mjeri promijenilo. Malo je dijelova hrvatske jezične i etničke zajednice što žive izvan granica Republike Hrvatske (poput onoga u Sloveniji) koji u proteklih desetak godina, uz ostala pitanja svoga položaja, nisu, bar u načelu, uredili i svoje pravo na upotrebu vlastitoga jezika. Drugo je pitanje je li se ponegdje moglo učiniti više i bolje.

Što se pak tiče afirmacije hrvatskoga kao samostalnoga jezika i kroatistike kao posebnoga ogranka slavistike, korisno će biti i u ovoj prigodi podsjetiti na nedoumicu jednoga sugovornika Radoslava Katičića koji je rekao: "Svi mi znamo da imamo hrvatski jezik. Zašto je to tako teško objasniti drugima?" (Katičić: 1995, 21) Uza sve što je u tome pravcu napravljeno u zadnjih desetak godina (a to nikako nije malo!), odgovoru na netom postavljeno pitanje i ubuduće ćemo morati posvećivati znatnu pozornost.

Literatura

- Akrap, Anđelko (2003): "Migracije Hrvata u posljednjem desetljeću 20. stoljeća", u knjizi Josip Klarić (ur.): *Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini*, 23-56. Frankfurt na Majni.
- Barić, Ernest (1996): "Hrvatski književni jezik i govori Hrvata u Mađarskoj", *Riječki filološki dani* (zbornik radova), 1, 247-250. Rijeka.
- Bauer, Ivan (1982): *Odstupanja od sintaktičke norme u novinskom tisku na hrvatskom jeziku u SAD pod utjecajem američkog engleskog* (rukopis). Zagreb.
- Benčić, Nikola et al. (1982): *Deutsch-burgenländisch-kroatisches Wörterbuch*. Eisenstadt-Zagreb.
- Benčić, Nikola et al. (1992): *Burgenländisch-kroatisch-deutsches Wörterbuch*. Zagreb-Eisenstadt.
- Benčić, Nikola (1998): *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.* Zagreb.
- Benčić, Nikola (2000): *Književnost gradišćanskih Hrvata od 1921. do danas*. Zagreb.
- Berlaković, Mirko (1995): *Hrvatska gramatika – Mali pregled gramatike gradišćanskohrvatskoga i hrvatskoga jezika*. Grosspetersdorf.
- Birta, Ivan (1993): *Karaševci. Narodne umotvorine sa etnološkim osortom*. Bucuresti.
- Blažetin, Stjepan (1998): *Književnost Hrvata u Mađarskoj od 1918. do danas*. Osijek
- Blažetin, Stjepan (2002): *Rasuto biserje. Antologija hrvatske poezije u Mađarskoj 1945.-2000.* Pečuh.
- Breu, Joseph (1970): *Die Kroatensiedlung in Burgenland und in anschliessenden Gebieten*. Wien.
- Breu, W.- G. Piccoli (2000): *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce*. Campobasso.
- Čizmić, Ivan (1994): *Povijest Hrvatske bratske zajednice*. Zagreb.
- Hadrovics, László (1974): *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest.
- Buljovčić, Josip (1996): *Filološki ogledi*. Subotica.
- Čepo-Žmegač, Jasna (2002): *Srijemski Hrvati. Etnološka studija migracije, identifikacije i interakcije*. Zagreb.
- Filipović, Rudolf (1978): "Očuvanje materinskog govora naših iseljenika u SAD pod pritiskom jezika prestiža", *Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom* (zbornik), 530-539. Zagreb.
- Filipović, Rudolf (1979): "Proučavanje hrvatskih dijalekata u SAD", *Bilten Zavoda za lingvistiku*, 3, 4-19. Zagreb.
- Filipović, Rudolf (1980): "Croatian Dialects as Markers of Croatian Ethnicity in the Unated States", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 33-37.
- Gelo, Jakov (1987): *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*. Zagreb.

- Holjevac, Većeslav (1968): *Hrvati izvan Hrvatske*. Zagreb.
- Horvat, Ignac (1940): *Naš pravopis*. Eisenstadt. 2. izd. 1963.
- Horvatić, Dubravko (1995, prir.): *Hrvatska riječ u Srijemu. Antologija srijemskih pisaca*. Tovarnik-Zagreb.
- Jelašić, Franjo (1944): *Antologija sriemskih pisaca*. Zagreb.
- Jembrih, Alojz (1997): *Na izvori gradišćanskohrvatskoga jezika i književnosti – Aus dem Werdegang der Sprache und Literatur der Burgenlandkroaten*. Eisenstadt.
- Kampuš, Ivan et al. (1995): *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Zagreb.
- Katičić, Radoslav (1995): "Hrvatski jezik u svijetu", *Uvodna izlaganja*, 15-26, ur. Josip Bratulić i Stjepan Danjanović. Pula-Zagreb.
- Kikić, Geza (1971a): *Antologija proze bunjevačkih Hrvata*. Zagreb.
- Kikić, Geza (1971b): *Antologija poezije bunjevačkih Hrvata*. Zagreb.
- Krpan, Stjepan (1988): *Od Karaša do Biferna. Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*. Zagreb.
- Kurelac, Fran (1871): *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Želěznoj na Ugrih*. Zagreb.
- LiLi 1975: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* (tema "Sprache ausländischer Arbeiter"), 5, vol. 18. Göttingen.
- Lukežić, Irvin (1998, prir.): *Gradišćanskohrvatska književnost. "Croatica"*, 32. Vinkovci.
- Mandić, Živko (2000): *Osobna imena bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj. "Korabljica"*, 6. Zagreb.
- Musa, Šimun (2001): "Povijesni pregled hrvatskoga jezika u BiH, njegova sadašnjost i budućnost", *Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas* (zbornik). Mostar.
- Neweklowski, Gerhard (1978): *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzender Gebiete*. Wien.
- Nyomárkay, István (1996): *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*. Budapest-Eisenstadt.
- Pavličević, Dragutin (1994): *Moravski Hrvati – povijest, život, kultura*. Zagreb.
- Petrovici, Emil (1935): *Graul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridionaliă*. Bucuresti.
- Piccoli, A. et al. (2000): *Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Montemitro-Zagreb.
- Popović, Ivan (1953): "O bačkim bunjevačkim govorima", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, I., 123-146.
- Rešetar, Milan (1911): *Die serbokroatische Kolonien Südtaliens. "Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung I. Südslavische Dialektstudien"*. Heft V. Wien.
- Rukavina, Vlatko (2001): *Srijemski i podunavski biseri*. Zagreb.

- Samardžija, Marko (1998): "Stranputicama hrvatskoga jezičnog i pravopisnog pitanja u Bosni i Hercegovini nakon godine 1945.", *Hrvatska revija*, 48, 1-2, 93-103 (Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnog jezika. Rijeka, 2002., 116-126).
- Sekulić, Ante (1970): *Književnost bačkih Hrvata*. Zagreb.
- Sekulić, Ante (1986): *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*. Zagreb.
- Sekulić, Ante (1989): *Bački Bunjevci i Šokci*. Zagreb.
- Sekulić, Ante (1991): *Bački Hrvati*. Zagreb.
- Sekulić, Ante (1993): *Slavonija – Srijem – Baranja - Bačka*. Zbornik. Zagreb.
- Sekulić, Ante (1997): *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*. Zagreb.
- Stepanović, Predrag (1986): *A taxonomic description of the dialect of Serbs and Croats in Hungary. The štokavian Dialect*. Budapest.
- Stoffel, Hans-Peter (1994): "Dialect and Standard Language in a Migrant Situation: The Case of New Zealand Croatian", *New Zealand Slavonic Journal*, 153-170 (*Croatian studies review*, 2002-2003, 2, 1-23, Sydney).
- Sučić, Ivo et al. (2003): *Gramatika gradišćansko-hrvatskoga jezika*. Željezno-Eisenstadt.
- Vidmarović, Đuro (1991): *Suvremeni trendovi u pjesništvu mađarskih Hrvata*. Zagreb.
- Vidov, Božidar (1972): *Vocabolario in dialetto delle località dell' isola linguistica croata nel Molise: Montemitro-San Felice-Acquaviva Collecroce – Rječnik-ikavsko-štokavskog govora hrvatske naseobine u srednjoj Italiji*. Toronto.
- Vidov, Božidar (1974): *Grammatica del dialetto ikavo-štokavo delle località dell' isola linguistica croata nell Molise: Montemitro-San Felice- Acquaviva Collecroce – Gramatika ikavsko-štokavskog govora stanovnika Mundimitra-Sti Filića-Kruča u pokrajini Molise*. Toronto.
- Vujkov, Balint (1971): *Cojetovi mećave*. Zagreb.
- Vulić, Sanja-Bernardina Petrović (1999): *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*. "Korabljica", 5. Zagreb.